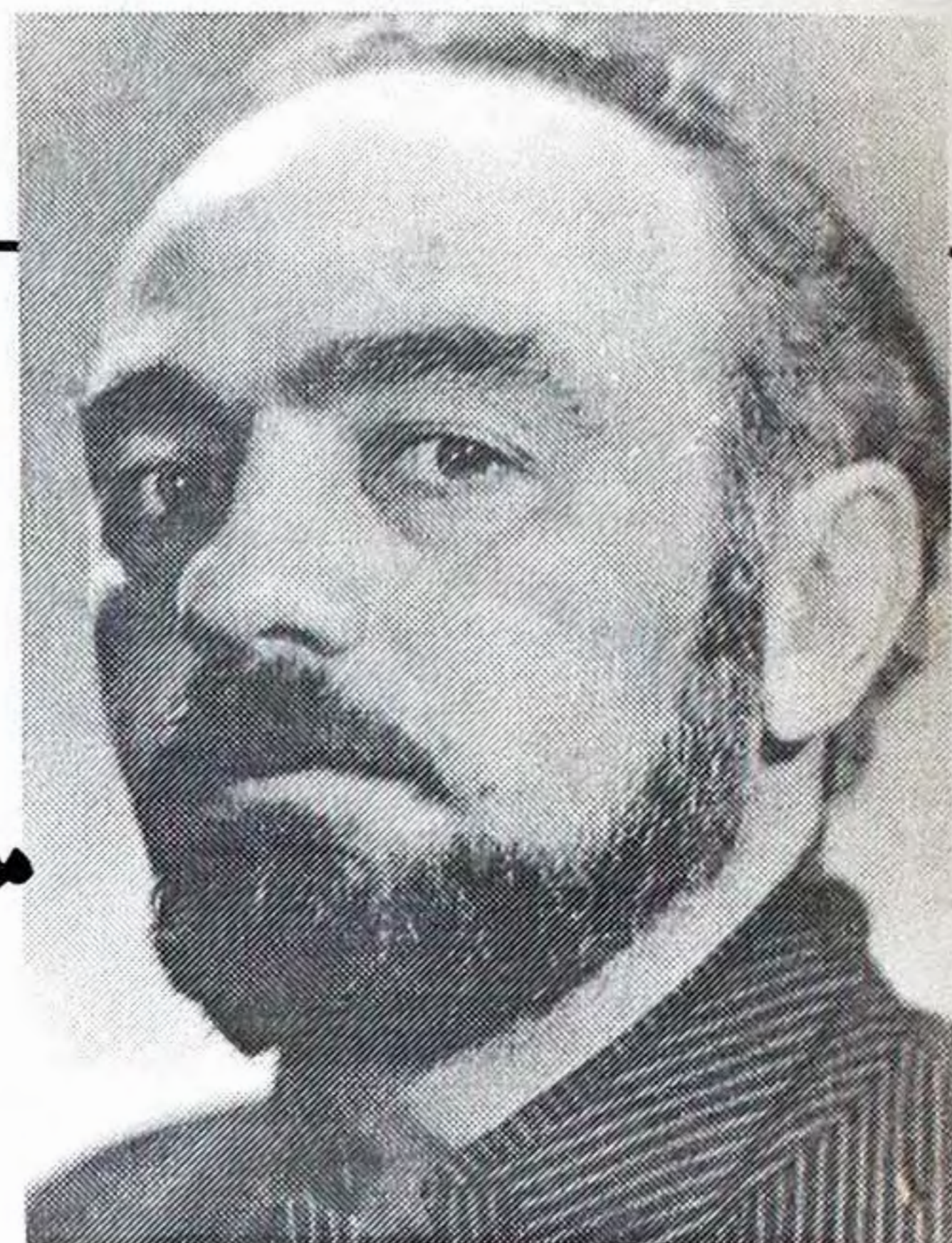

згадаймо

Сергій ПАРАДЖАНОВ

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ШАЖЕТАЖ?

Фото Гургена Місакяна.
Кінець 1960-х.

Нічого так швидко не помирає, як кінематограф... Вік його дуже короткий. На полиці Великого кінематографа короткі біографії...

І життя Довженка, і життя Чапліна вже стає біографією, короткою біографією художників...

Це мистецтво ХХ століття, динамічного століття, і кого зараз цікавлять біографії? Мене цікавить творчість Довженка?! Мене цікавить інтуїтивне відчуття його пластики. На цьому все закінчується.

З'являється новий кіногеній, він стає "модним", з'являється його студент. Стрічка живе 1 місяць, 5 років, 10, межа - 15, потім вона робиться смішною. Це мистецтво, яке чи стало мистецтвом, невідомо...

Кінематограф - мистецтво спалахів. Це як екстаз.

Минуло п'ять років. "Тіні забутих предків" стали доступним мисленню. Так само, як Прокоф'єв, "Ромео і Джульєтта". Ніхто не хотів слухати знемогу Ромео, це викликало у всіх відразу. Помер геній...

Раптом сьогодні Прокоф'єв уже пережитий, Прокоф'єва всі знають, його сприймають, як пластичне вирішення музики.

Якщо сьогодні "Саят-Нова" у когось викликає відразу, все це говорить про те, що глядач не підготовлений. (...)

Адже дуже просто ізолювати мене від кінематографа, чи взагалі не дати мені кінематограф. Ось Яша Кочарян - навчався в Ейзенштейна, досі не одержав картини. Жорстоке століття...

Я зробив п'ять середніх, а, можливо, навіть поганих картин, чи були там спалахи, чи ні, це не має значення. Відбулась подія, що дорівнює трагедії, яка зрушила у мене мислення. Зрушила... Я почав мислити пластично. Назад повернутися до ігрового кінематографа я не можу. Ні в жодному жанрі. Я не можу написати звичайного листа. Я зовсім по-іншому відчуваю...

Мені пропонують зробити "Ануш". Це нагадує "Тіні забутих предків", нагадує обрядову поезію. Але я сказав: "Якщо б я робив, то сценарій я б не писав. Це річ з діалогами, є талановита людина Грант Матевосян, нехай він пише..."

Мені пропонують зробити "Шушанік Цамебуні". Це антична Грузія, цар Грузії був одружений на Шушанік, вірменській красуні, яка була одержимою. Вона бачила сни. Це робило її майже божевільною. Ренесансна притча про раннє християнство, про знемогу. Є Софіко Чіаурелі. Причому вона може зіграти трагедію, як ніхто. У Марджані-вському театрі цю роль грає мати Софіко - Веріко Анджапарідзе.

Чи цікаво сьогодні робити "Ануш", "Шушанік", "Ара"? Кому це цікаво?

Треба робити нинішній день!

Нинішній день - значно складніше... у сто разів образніше. Одержав приз Жоржа Садуля "Листопад". У режисерові заговорила сатира, бажання показати сучасне грузинське суспільство як суспільство, що розкладається. Запротестували артільники, міністри. І все одно в Парижі фільм одержав приз.

Що робити? Я знаю, чудовому операторові Суренові Шахбазяну важко буде стати знову на рейки і знову їхати. Знімати іншим методом? Тоді треба знімати іншим методом.

Весь кінематограф знятий на загальних планах, ми звикли людей бачити такими мурашками... Ми розчинені всі. Приглядаємося один до одного, на загальному плані Всесвіту - ми мурашки. Ходимо, щось робимо, злягаємося, народжуємо, їмо, спілкуємося - це потрясаючі якісь біологічні пристрасті!

Коли Фелліні звертається до "Сатирикону", від цього мені нудить. Світ "Джульєтти і духів", світ "Вісім з половиною" - це мене цікавить. Це асоціації режисера...

Те, що він робить зараз, - це смішно... Сучасність, історичні костюми і висміювати - це мілкіше, аніж "Блоу-ап". Картина, яка бере вже іншу філософію. Незважаючи на те, що я не бачив картину Антоніоні.

Я не читав книгу про Фелліні, якось не хочеться читати, що він думає, що він сказав. Я настільки вражений ним, його мисленням. Але в мене дитинство сильніше, аніж у нього. Треба бачити мій дім - це дивовижний дім. Треба бачити мою маму. Сьогодні в 73 роки вона артистична.

Американський кінематограф не йде далі розважальності і гігантоманії, він не може створити яскравого психологічного бачення. Це робить Франція, Італія, Чехословаччина і Росія, особливо Україна.

Блейман жартує: "Ви, Серьожа, створили в Україні школку!"

Так, була школка іконописця Феофана Грека, з'явився Андрій Рубльов. Була школа Сар'яна - не з'явилося людини, талановитішої за Сар'яна, творчість Овнатяна, Тороса, Росліна залишається абсолютно індивідуальною, школа Леонардо да Вінчі, він виявився сильнішим і ніяке наслідування, ніякі учні не могли перевершити...

Цього разу не про це мова. В кіно довженківське мислення стане дуже великим мисленням, якщо прийде людина талановита, якщо вона озброїться методом мислення.

Це приходить від культури, естетичного виховання, поїздки.

Треба довіряти людям. Не довіряти - значить, не довіряти собі.

От художник Карпов говорить: "Коли народжується слон, то слониха народжує щось дуже велике, й, мабуть, безумно болісні роди слонихи. Інша справа, коли муха носить яйця, які потім будуть бацили розносити..."

"Саят-Нова" - це великі роди, це цілий пластичний світ народжується.

Його треба зрозуміти. Треба простягнути руки цьому явищу, яке, подивимось, чи дасть який-небудь рід...

Мені говорили, не різ! Я викинув удвічі більше, ніж передбачав, за рахунок якості логічної. Я хотів фільм назвати "Ашхарумс"¹...

Спершу це відповідало психіці, кардіограмі, пристрастям, сценарієві, світлу.

На сьогодні я втратив Київську студію і не надбав Вірменської.

Те, що я зараз зробив, можливо, це доля всього життя...

Я зробив сценарій "Саят-Нова", я постарався зняти. Я написав сценарій "Сповідь" і зробив дивовижну картину "Овнатанян", яка залишилась незрозумілою. Вірменська студія, на жаль, не була підготовлена.

От кажуть, фільм Параджанова - "комісійний магазин". До речі, вищого класу похвала; "інтелектуальний шантаж" - вищого класу похвала.

Так, тепер "інтелектуальний шантаж" - і в літературі, і в живопису.

Буде Великий кінематограф Вірменії! Вірменія запросить талановитих людей, але треба зробити одну річ, треба враховувати специфіку художника, якого запрошують.

Такий спірний фільм, як "Саят-Нова" - спроба зробити істинно національну, як за формою, так і за пластикою, кінопоезію Вірменії...

Який буде мій завтрашній день - я не знаю.

Записала

Галина Янковська-Місакян. 1969.

Монолог про сценарій

У вересні 1973 року, перед грудневим арештом, Сергій Параджанов, на моє прохання, передав сценарії, які мали бути надруковані в журналі "Гарун". Дізнавшись про арешт, мій чоловік Гурген Місакян злякався, що сценарії можуть пропасти. Ми обоє негайно забрали сценарії назад...

Коли Серьозжа в 1978 році приїхав до нас, він іронічно сказав: "Вона сценарії закопала і ніяк не може знайти". (Сценарії я передала до фільмотеки Гарегіну Закояну).

Пропоную висловлювання Сергія Параджанова, які я записала під час передачі сценаріїв 17 листопада 1978 року.

"Без темряви не було б поняття про світло..."
(Епіграф до сценарію "Ікар").

Батько - у своїй укоріненій традиції, узаконеній вимогливості. І юнак-син, який із захопленням і заздрістю стежить за вільним польотом придбаних голубів. Батько знищує одержимість хлопчика. Відриває голови голубам, щоб припинити захоплення, пристрасть. Хлопчик знаходить звільнення - кидає себе під поїзд... В реальності могла б статися така історія.

Сьогоднішня образність складніша. І не те, що трапилося, стало б цікавим, а одержимість...

Відійти від кухні в мистецтві до пошуку нових форм виразу. Сучасник плюс тема, перетворена на іншу

тему. Треба вчитися мудрості життя... Гасне інтерес до прекрасного...

"Тіні" - обрядова поезія, "Саят-Нова" - "Ашхарумс" в обряді народжений в обряді помирає... Образність, зображальність, уважність сприйняття, - все працює на емоції глядача. Фільм допомагає зрозуміти душу творців та інших поетів. Видовищне сприйняття, образність фільму "Колір граната", поступово накопичуючись, емоційно наповнює глядача. "Ви зробили великий твір", - сказав Лотман. "Монумент про Вірменію" - академік Єремян.

Хотілося воскресити втрачений

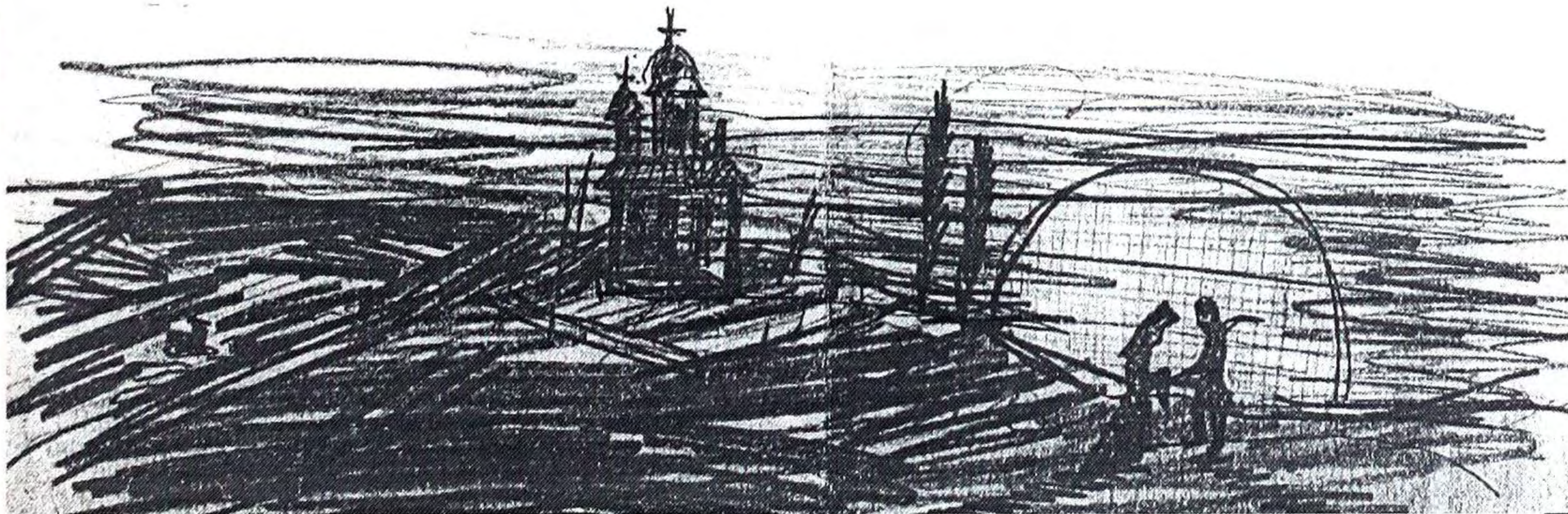
адат², фільм матах³... Адат народження, смерті. Отара⁴ - вже алегорія...

Совість чиста. Треба враховувати специфіку режисера. Так, спірний фільм, дивний. Кінобрильянт - "Овнатанян"⁵.

Я офіційно захворів вождизмом... Оточений натовпом найбільших художників, письменників, архітекторів... Москва справилась зі мною - "Навіщо привозити Параджанова?!" Гранати - це вже йде проти соцреалізму. Інших символів, іншої пластики. Куліджанов сказав: "Комісійний магазин!" До речі, найвища похвала. Але в мене ж є совість. Я зробив "Саят-Нова", "Овнатанян"(...).

Я зробив п'ять середніх, можливо, поганих картин. Тоді сталась подія рівнозначна трагедії. Я почав мислити пластично, наштовхнули якісь потрясіння, життя, побут. Відбулася переоцінка цінностей. Час довів, що архаїчне мислення, стилізація архаїки не привели до перманентної кризи школи. Чи моя особа, чи не моя особа, у кожному разі "Тіні" дали поштовх (...). Треба озброїтись мисленням. З'явилися шалені. В Україні особливо. Юрій Ілленко -

Сергій Параджанов. Малюнок до власного оповідання "Лівша".

“Криниця для спраглих”, стрибок - “Та, що входить у море”, “Камінний хрест” - Леонід Осика, Рома Балаян. Подивіться, як думають хлоп’ята. Це - не поглиначі хліба насущного, це - великі птахи в польоті. Обтяжені, як ніколи, турботами людського існування...

Сценарій “Інтермеццо” - про неминучість революції. Літератори України вважають, що “Інтермеццо” не піддається скранізації, є паузою між двома темами...

Давно хотілося зробити історико-революційний фільм. Поетичний фільм, з найбільш революційним звучанням.

Дружину не любить, не революціонер. Покидає світ розпусти, бруду. В селі те саме: виють собаки, село зі своїм голодом, сифілісом. Ховають. Спить і бачить, що таке російсько-японська війна. Коцюбинський розливав холодний суп, годував солдатів...

Примітка: На бланку кіностудії імені О.Довженка - Знімальна група “Інтермеццо” було записано: “23 лютого 1972 року. Фільм закрито назавжди!” - С.П.

Близькі друзі “Сповідь” вважають блискучим твором-сценарієм. Це потреба віддати те, що закарбувалось у пам’яті життя (до речі, у всіх сценаріях). Мати, тато, я (колажі). Повинен помирати у своєму дитинстві... Реальні сцени, символіка. Навіть натуралістичні сцени з метафоричним смислом початку і кінця, мудрості життя. Оптимізм - песимізм.

Несу специфіку тифліських вірмен. Треба враховувати специфіку творчих принципів режисера. Віктор Шкловський говорить: “Ти і єреванець, ти і тифлісець, ти й українець”.

Мистецтво - загальнонаціональна цінність, мистецтво - наднаціональна цінність, водночас воно повинно мати національний характер. Народжується загальнолюдське мистецтво.

Людина-світ в гармонії. Поняття краси переломлюється в різне значення індивідуальності. Мабуть, треба

підняти паруси в собі, щоб судити, знати, віддати, вказати і т.д. іншим. Антоніні “Блоу-ап” - більша соціальна філософія, аніж “Рим” Фелліні...

Поетичне мислення - “Бахчисарайський фонтан”, “Дрімлючий палац” - поема цікавила мене, не процес, як Пушкін писав, а що наштовхувало його, як створював тему про християн, мусульман, католиків. Тому приїздить туристом... Пушкін, Суворов, щоб врятувати Бахчисарайський фонтан. Імператриця-хвойда з гренадерами... Я - Пушкін. Дош, ангін і чебуреки. Цікавив гарем, опіум, кастрація, католичка-Марія, Зарема-християнка, Гірей-мусульманин. Перекинутись хотілося в епоху пристрастей...

Примітка: сценарій написано в листопаді 1969 року.

“Демон” - сценарій складається з притч. Велич Кавказу... Сергій Герасимов сказав: “Все життя я мріяв, ти - зробив лівою ногою”. Про Демонів робити фільм смішно. В Грузії найстрашніше - це демонологія. У дівчинки була вже патологія. Не романтична поема Лермонтова, а побутова драма Грузії сучасної.

Фінал вирішено так: дух-демон-сексуальна пристрасть... Тамару ховали пастухи, чим далі йшли, тим далі каміння біліло. Але демон в горах. Люди пропускали каміння. Люди брали важкі каменюки, несли в гори. Стіни, замки перекривали перекриттями. Каплиць багато, там похована Тамара. Батько вибив один камінь, дух Тамари вознісся.

“Золотий обріз”.

Не враховуємо геніальних акторів. Невідкритий актор Ю. Нікулін, Чурікова Інна.

Батько і донька - одержимі. Дав професійних букіністів. Суфлер - В.Дворжецький. Багато алегорій (декрет, донька букініста).

Дійові особи: Війна. Київсплав-утиль.

Примітка: Травень, 1971 рік, медмістечко, очне відділення. З листа нам: “У мене НП. Я осліп. Осліп на ліве око. Лікуватимусь місяць-два.

Дивовижна печаль - сліпота. Яке щастя, що я бачив Вірменію...”

“Ікар” - алегоричність. Помер друг, залишив сценарій. Мене запитували, що ви будете робити зі сценарієм. Я залишив чотири букви, “Інга” перетворилася на “Ікар”. Про сучасних льотчиків. Іде умовний сюжет про людей, про загибель. Дійові особи: Висоцький, Туполєв, Ростропович, Зайцев... Хроніка, місяць, космічні польоти (чорнобіле). Колаж часу. Клею, як каламбур... Реклама мод, інтер’єрів. З’явився б перший радянський фільм.

Примітка: наша родина запрошувала Серьожу до Литви на відпочинок. Ми не зустрілись, але він все-таки опинився в Прибалтиці-Латвії. Сценарій закінчений був у Києві до 23 листопада 1972 року.

“Ара Прекрасний” - епос, поема! Перше освідчення в коханні Вірменії. Біблейський адат - вищий адат до батьківщини. Витоки вірменські із Візантії. Хотілося відчувати візантійську чистоту...

В 49 років був молодим кінорежисером. Єдина людина в Союзі, яка не працює!..

Примітка: Втішно думати, що було перекинуто міст “Вірменія - Прибалтика”. Сценарій було написано в Яункемері 13 серпня 1972 року!

“Диво в Одесі” - 2 серії, кольоровий. Беру на студіях карети, збираю дітей до семирічного віку, дорослих, старих, “дорогоцінності”, пера. Фрейлін одягаю в костюми з білими перуками, з червоними перами. Андерсен - оксамит, однотонний вельвет (радянський вельвет). Карети в оксамиті, білий сніг...

Ірреальне в казці. Передказка - реальна, роблю стиль - ірреальний. Коротше, життя Андерсена, як реальне, перетворювалось у казку... Валя Нікулін і без гриму Андерсен.

Примітка: “Дорогий друже, брате, Ви прийшли і дали мені чистий аркуш паперу (уві сні), сказали... пиши. Я виконую Ваше прохання!..”

Записала

Галина Янковська-Місакян.

Галина Янковська-Місакян навчалася у ВДІКУ на акторському факультеті в ті ж роки, що й Сергій Параджанов. Після закінчення навчання вийшла заміж за відомого вірменського фотографа Гургена Місакяна, який навчався на операторському факультеті. Живе у Єревані, свого часу співробітничала в різних кіножурналах, в тому числі в польському “Екрані”. Під час перебування Сергія Параджанова в Єревані 1969 року записувала його виступи і роздуми під час бесід у неї вдома. Просимо вибачення у читачів за неповне відтворення мови, оскільки бесіди записувались без технічних засобів.

¹ “Ашхарумс” - “У світі”.

² Адат - звичай.

³ Матах - жертвоприношення.

⁴ Йдеться про епізод у фільмі “Колір граната”.

⁵ “Овнатанян” - 1965, 9 хв., документальний, “Вірменфільм” - фільм про вірменського художника Овнатаняна (1806-1881).

Публікація

Світлани Щербатюк.